

Considerații cu privire la viziunea asupra spațiului de locuit în societățile arhaice și preistorice.

Simona Lazăr*

Studiul distribuției spațiale a siturilor, analiza demografică, diferența de bogăție ori de monumentalitate a mormintelor și așezărilor, pot oferi date cu privire la structura socială a comunităților preistorice. Este evident că decodificarea înțelesurilor culturii materiale, este un proces anevoios, obiectele neavând o semnificație în sine, ci o multitudine de sensuri care pot să difere în funcție de context, de semnificant sau purtător și de cel care face interpretarea¹.

Socio-antropologia a acordat o atenție deosebită „spațiului locuit”. Analizând dispunerea spațială a locuințelor, a locurilor publice și a zonelor de cult din interiorul unei așezări s-a încercat explicarea sistemelor de înrudire², de formare și exercitare a puterii, sau de ierarhizare socială în interiorul societăților tradiționale. P. Brun, în studiul *La genese de l'état: les apports de l'archeologie*, publicat în „Les princes de la protohistoire et l'émergence de l'état”, sublinia legătura dintre spațiul de locuit și structura socială ce caracterizează comunitățile analizate. „Le mode d'occupation de l'espace a d'ailleurs été reconu depuis longtemps comme l'un des critères essentiels du phénomène politique (...) la structure segmentaire de la société, fondée sur le principe de descendance, produisait une organisation segmentaire de l'espace. A plus forte reson dans des sociétés plus complexes et centralisées la hiérarchie des établissements trouve une traduction inévitable dans l'aménagement de l'espace.”³

Studierea configurației spațiale caracteristice diferitelor tipuri de așezări a fost reconsiderată de cercetarea arheologică a ultimelor decenii. S-au realizat diferite modele de cercetare, cele mai multe bazate pe contribuțiile etnografice.

Interesantă este opoziția sesizată la toate societățile analizate etnografic între spațiu locuit și teritoriul înconjurător, perceput ca un mediu ostil, impur⁴. Referindu-se la acest aspect Mircea Eliade sublinia „Așezarea într-un teritoriu înseamnă de fapt consacarea lui. Când așezarea nu mai este provizorie, ca la nomazi, ci permanentă, ca la sedentari ea implică o hotărâre vitală, care privește existența întregii comunități. Așezarea într-un loc anume, organizarea lui, locuirea sunt acțiuni care presupun o alegere existențială: alegerea unui Univers care va fi

* Cercet. Șt. III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: simonalazar@ymail.com

¹ A. W. Johnson, T. K. Earle, *The evolution of human societies: from foraging group to agrarian state.*, Stanford, 1987; C. Tilley, *Interpreting material culture*, în (I. Hodder, ed.) *The Meaning of Things. Material Culture and Symbolic Expression*, London, 1989, p. 190.

² C. Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, Editura politică, București, 1978, pp. 158-196.

³ P. Brun, *La genese de l'état: les apports de l'archeologie.*, în *Les princes de la protohistoire et l'émergence de l'état*, 1999, p. 31

⁴ C. Lévi-Strauss, *op cit.* pp. 163-164, 169-170; M. Eliade, *Sacrul și profanul*, Editura Humanitas, 2000, p. 25

asumat prin creație (...) el face așadar parte din lucrarea sfântă a zeilor...După ce am desprins valoarea cosmogonică a Centrului înțelegem mai bine de ce orice așezare umană repetă Facerea Lumii plecând de la un punct central.”⁵

Faptul că în structura locuinței (înțeleasă ca element al spațiului locuit) este cuprins întregul simbolism cosmic, de la *axis mundi*, la prima piatră de temelie (înainte de depunerea căreia se practicau sacrificii), ne îndreptățește să presupunem ca posibile paralelele etnografice propuse pentru populațiile preistorice. Chiar dacă nu putem decât să bănuim întregul eșafodaj mitic⁶ ce ar fi putut sta la baza creării așezărilor umane, acestea, prin urmele constatate arheologic ar putea oferi date cu privire la structura socială și economică a comunităților. Uneori, prin intermediul vestigiilor materiale pot fi deduse și o parte din elementele care țin de credințele sau practicile religioase

În cazul comunităților locale, se poate observa prezența unor structuri socio-politice mai ample, regionale, care pot fi de tipul șeferiilor sau al statului arhaic. Diferența între șeferie și stat este dată de dimensiuni dar și de prezența și complexitatea sporită a unei administrații, care poate fi caracterizată și prin existența unor elemente simbolice de putere cum ar fi sigilii, monede, însemne de acreditare și de prestigiu.

Arheologic aceste caracteristici se pot surprinde prin studiul distribuției spațiale a siturilor, analiza demografică și a diferenței de bogăție ori de monumentalitate a mormintelor și așezărilor⁷.

În perioada bronzului târziu și mai ales în prima epocă a fierului observăm în Oltenia, zona de care ne ocupăm aici, procesul de dispariție așezărilor mari, cu mai multe niveluri succesive de locuire întâlnite mai ales în perioada neolitică. Acest lucru ar putea fi explicat și prin transformările climatice petrecute la nivelul întregului continent. Pe baza cercetărilor palinologice, pedologice și arheozoologice, întreprinse cu precădere în zonele învecinate spațiului carpato-dunărean, s-a constatat instalarea în această perioadă a unui climat rece și din ce în ce mai uscat⁸. A. Vulpe a presupus că aceste condiții climatice au favorizat creșterea ponderii activităților pastorale, fenomen cu implicații directe asupra tipului de habitat⁹.

Despre așezările de la sfârșitul epocii bronzului, care au majoritatea, un singur strat de cultură, am putea presupunere, la o primă analiză, că au fost locuite pentru scurt timp. Această situație o întâlnim în Oltenia, atât la Dunăre și în jurul bălților sau în ostroavele din apropierea fluviului, unde sunt prezente așezări de tip

⁵ M. Eliade, *op.cit.* p. 29 și urm.

⁶ Anca Ceaulescu, *Considerations on the sacred space in the traditional Romanian culture*, în „Journal of Humanities, Culture and Social Sciences”, vol. 2, no. 1, Târgoviște, Ed. Cetatea de Scaun, 2016, pp. 77-87.

⁷ A. W. Johnson, T. K. Earle, *op. cit.*; P. Brun *op. cit.*, p. 33.

⁸ M. Tomescu, *Holocenul, date cronologice și climatice*, în Cercetări arheologice MNIR, 11, pp. 235-270; A. Vulpe, *Problema scitică în România*, în „Identitate națională și spirit European”, 2003, pp. 122-123.

⁹ A. Vulpe, *op. cit.*, pp. 123-124.

Gârla Mare și Bistreț Ișalnița, cât și în zona deluroasă și premontană unde găsim o locuire, la fel de „subțire” din punct de vedere stratigrafic, de tip Govora. În realitate însă este greu de precizat durata de locuire a unei așezări, mai ales în perioada de care ne ocupăm.

Spre deosebire de locuințele din cărămizi nearse din tell-urile neolitice, care erau de multe ori reclădite pe durata unei generații, casele cu pereții din bârne de stejar pot dura mai multe generații. Bârnelor groase de stejar sau fag, bine conservate, erau frecvent reutilizate ca material de construcție la noi case, fapt bine constatat etnografic în zonele în care până de curând lemnul era singurul sau principalul material de construcție¹⁰. Este foarte probabil ca acest lucru să se fi petrecut și în cazul locuințelor din zonele de deal și de munte din aria grupului Govora (Verbicioara IV) sau în perioada ceramicii canelate de tip Vârtop.

Dacă abordăm aceste informații prin prisma transformărilor culturale susținute de arheologia procesuală, atunci situația s-ar putea prezenta sensibil diferit de interpretările istoricizante, care descriu fenomene de strămutarea unor comunități, migrarea lor etc. Este de la sine înțeles că asemenea tipuri de locuințe construite din lemn, sunt greu de depistat arheologic dacă nu au fost incendiate. Așa se explică și de ce în stadiul actual al informației atestarea unor construcții de tip locuință se datorează mai ales săpării fundației adâncite (cazul bordeielor) sau a locurilor de vatră și a depunerilor incendiate.

În aria Žuto Brdo – Gârla Mare, pe ambele maluri ale Dunării sunt atestate aproximativ 40 de așezări, însă, marea majoritate a acestora, fiind menționați mai vechi, fie nu au beneficiat de săpături sistematice, fie au fost prezentate foarte sumar, fără planuri de săpătură și detalii legate de complexele de locuire¹¹. Informații mai multe avem despre câteva așezări: Balej, Cârna – „Nasta”¹², Cârna – „Rampă”, Ghidici – „Balta Țarova”, Ostrovu Corbului, Ostrovu Mare – „Colonie”, Izvoarele, com. Gruia¹³, Hajduča Vodenica, Mala Vrbica – „Livade”, Usije - Grad¹⁴.

La Ghidici, comuna Piscul Vechi, județul Dolj, pe o suprafață de aprox. 150 X 60 m, între dunele de nisip și Dunăre, au fost săpate, mai multe locuințe, dintre care șase aparțin așezării Gârla Mare, două sunt de tip Bistreț Ișalnița, și patru din prima epocă a fierului¹⁵.

¹⁰ A. Ceaușescu, S. Lazăr, *Habitatul din Câmpia Olteniei din preistorie până la începutul epocii contemporane*, Editura Universitaria, 2013, pp.131-145

¹¹ M. Șandor Chicideanu, *Cultura Žuto-Brdo Gârla Mare. Contribuții la cunoașterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară*, Editura Nereamia Napocae, 2003, unde autoarea sintetizează informația de care dispunem până în prezent cu privire la cultura Zuto Brdo – Gârla Mare, oferind și un catalog extrem de util al siturilor.

¹² M. Șandor Chicideanu, *op. cit.*, pp. 42-44.

¹³ G. Crăciunescu, *Așezare a culturii Gârla Mare la Izvoarele*, *Thraco-Dacica*, 13, 1982, pp. 43-47.

¹⁴ M. Șandor Chicideanu, *op. cit.*, p. 40.

¹⁵ M. Nica, *Locuințele de tip Gârla Mare și Hallsattiene descoperite în așezările de la Ghidici*, în *Thraco-Dacica*, 13, 1987, pp. 16-38; Idem, în „Cercetări arheologice în aria nord-tracică”, I, București, 1995, p. 199; Idem, *Noi date stratigrafice și cronologice în*

În așezarea hallstattiană de la Ghidici au putut fi observate două nivele de locuire aparținând primei epoci a fierului, primul nivel de tip Vârtop fiind suprapus de o locuire Basarabi, căruia îi aparține locuința nr. 12.

În mod obișnuit siturile tip Vârtop, de la începutul epocii fierului din Oltenia, considerate așezări, aveau un singur nivel de locuire și de aceea s-a presupus că erau de scurtă durată¹⁶. Prima descriere a unor locuințe de tip Vârtop a făcut-o D. Berciu într-un studiu din 1934¹⁷, când prezenta săpăturile efectuate de C. S. Nicolăescu Plopșor în perimetrul comunelor Vârtop și Plopșor. Câțiva ani mai târziu, în *Arheologia preistorică a Olteniei*¹⁸ se relatează despre tumulii, alături de care se afla o serie de movile-așezări.

Pe parcursul primei epoci a fierului se observă ca o caracteristică a habitatului, existența unor așezări de mică întindere prezentând un singur nivel de locuire. Cele mai multe situri menționate ca așezări, se prezintă de fapt sub forma unor grupuri de gospodării familiale, situate la distanțe apreciabile unele de altele. Se cunosc puține exemple de așezări în Oltenia, din Bronzul târziu sau Hallstattul timpuriu care să prezinte mai multe nivele de locuire, iar acestea se află de obicei în zone privilegiate din punctul de vedere al accesului la resursele naturale, cum ar fi lunca Dunării.

Tot în această perioadă întâlnim însă și cetăți întărite cu val de apărare, cum sunt cele din Transilvania¹⁹, sau cea de la Popești, jud. Giurgiu²⁰. În Oltenia astfel de cetăți au fost cercetate la Portărești, jud. Dolj²¹, Măru, jud. Gorj²² și Grădiștea, jud. Vâlcea²³. Toate sunt situate pe forme de relief mai înalte, ocupă suprafețe circulare cu diametrul între 80 și 170 m și sunt apărate cu val de pământ, cea de la Portărești fiind prevăzută și cu șanț. Cu excepția celei de la Măru, care

așezările de tip Gârla Mare și Hallstattian de la Ghidici, în *Symposia Thracologica*, 8, Satu Mare, 1990, pp. 127-128; M. Nica, S. Lazăr, *Locuințele Hallstattiene descoperite la Ghidici*, în „Cercetări arheologice în aria nord tracă”, II, București, 1997, pp. 87-112; S. Lazăr, *Contribuții la repertoriul arheologic al jud. Dolj*, în *Arhivele Olteniei*, SN, 14, 1999, pp. 19-37; Idem, *Cultura Vârtop în Oltenia*, Editura Fundația Scrisul Românesc, Craiova, 2005, pp. 88-91; Idem, *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, Editura Universitaria, 2011, pp. 225-228.

¹⁶ S. Lazar, *Cultura Vârtop în Oltenia*, Editura Fundația Scrisul Românesc, Craiova, 2005, pp. 71-115

¹⁷ D. Berciu, *Memoriile Institutului de Arheologie Olteană*, 22, 1934.

¹⁸ D. Berciu, *APO*, 1939, pp. 294-299.

¹⁹ V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et etablissement fortifié du premier age du fer en Transylvanie*, București, 1995.

²⁰ A. Vulpe, *50 years of systematic archaeological excavations at the pre - and protohistoric site at Popești*, în *Dacia*, NS, 48-49, 2004-2005, p. 19; cf. și N. Palincaș, *Social Status and Gender Relations in Late Bronze Age Popești. A Plea for the Introduction of New Approaches in Romanian Archaeology*, în *Dacia* NS 49-49, 2004-2005, p. 44 urm.

²¹ C. M. Tătulea, *Cercetări în așezarea hallstattiană timpurie de la Portărești, jud. Dolj*, în *Thraco-Dacia*, 3, 1982, p. 126 urm.

²² Gh. Calotiu, I. Mocioiu, V. Marinoiu, *Marturii arheologice în Gorj*, Târgu Jiu, 1987.

²³ F. Marinescu, *Cercetări din cetatea Hallstattiană de la Grădiștea, județul Vâlcea*, în *Studii și Materiale de Istorie Militară*, 1981-1982, pp. 47 și urm.

avea două nivele de locuire (Verbicioara și Vârtop), celelalte două prezintă un singur nivel de locuire, aparținând Hallstattului timpuriu. Despre așezarea de la Portărești, cunoaștem că a avut un strat de cultură de 0,30-0,40 m., fapt care sugerează cănici în acest caz nu avem o locuire de lungă durată.

Celelalte cetăți Hallstattiene menționate în literatura arheologică cu mai mult timp în urmă, (Galicea Mare, Galiciuica, Dobridor, Ghercești din jud. Dolj și Gemeni, jud. Mehedinți)²⁴, nu au mai fost săpate sau cercetate ulterior, iar cele câteva informații oferite inițial, mai mult în urma unor cercetări de suprafață, nu ne oferă date care să poată fi apreciate cronologic.

Cu privire la rolul așezărilor întărite ar mai trebui făcute câteva precizări. În trecut s-a accentuat mult rolul de apărare jucat de ele și s-a neglijat o altă funcție – aceea de reprezentare a prestigiului social. O astfel de funcție, de reprezentare a prestigiului social, a fost presupusă și pentru fortificația de la Popești, jud. Giurgiu de către A. Vulpe²⁵.

Apariția unor cetăți întărite la sfârșitul mileniului al II-lea, pe spații largi ale Europei centrale și de sud-est, a fost interpretată ca o tendință de evidențiere a prestigiului șefului, dar și a întregii comunități respective²⁶. În același sens au fost interpretate și unele depuneri rituale precum depozitul de bronzuri depus intenționat la intrarea cetății de la Kronach, din Franconia Superioară²⁷.

Abstract

Even from its beginnings, social anthropology gave a special attention to the inhabited place. Analyzing the spatial disposal of the dwellings, the public places and the cult zones from the interior of a dwelling, anthropologists tried to explain the propinquity, the formation and the exertion of power, or of social hierarchy in the interior of traditional societies. Even though we can only imagine the entire mythical structure which could have represented the basis of the human settlement that, through the archeologically observed traces, could offer information related to the social and economical structure of communities.

The most settlements from the end of the Bronze Age have, as we said before, only one cultural layer, showing us that they were habited for a short time. We find this situation in the Danube area and around the sloughs or in the islands close to the river, where settlements of Gârla Mare and Bistreț Ișalnița type are present, but also in the hilly and pre mountain area, where we find few traces of

²⁴ D. Berciu, *APO*, 1939, p. 143; Idem., *Șantierul arheologic de la Verbicioara Dolj*, în *SCIV*, 1, 1950, p. 106.

²⁵ A. Vulpe, *op. cit.*; N. Palincaș, *op. cit.*, p. 44 urm.

²⁶ S. Lazăr, *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, Editura Universitaria, 2011, pp.127-128.

²⁷ P. Schauer, *Stand und Aufgaben der Urnenfelderforschung in Süddeutschland*, în „Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, Monographien RGZM”, Bd. 35, Bonn 1995, p. 165, fig. 41.

habitation of Govora type. In the Late Bronze period and especially in the First Iron Age it seems that we assist at the disappearing of vast settlements, with several levels of habitation. This fact could be explained although the climatic changes happened on the whole continent. Based on the palinological, pedological and archeozoological researches, made especially in the areas close to the carpatho-danubian zone, has been observed the installation of a period of cold and gradually dryer climate, favoured the growth of the pastoral activities, phenomenon with direct implications on the type of the habitat. In the same period, we find fortresses strengthened with a defence vallum as those. In Oltenia such fortresses were researched at Portărești, Dolj district, Măru, Gorj district and Grădiștea, Vâlcea district, etc.

Keywords: inhabited place, traditional societies, archaeology, Oltenia, Bronze Age, Iron Age